

von Wert sein, da ja die mittlere Anomalie ihrem Wesen zufolge von der Zahl der Reihenglieder unabhängig ist. Als ein Maass der Streuung hat die mittlere Anomalie insofern eine Beziehung zu unserem Zuverlässigkeitsmaass, als bei kleinerer Streuung die Besetzung der dem Mittelwert nächstliegenden Klassen reicher ist, also schon bei kürzerer Reihe oder auch kleinerer Klassenbreite eine Glättung der Häufigkeitskurve in der Nähe des Mittelwertes ermöglicht.

Z a g r e b, Geophysikalisches Institut, November 1929.

Rasa, pleme, narod, nacija . . .

Napisao Stj. Ratković.

Prošli svjetski rat vodio se nominalno i za pravo samoodređenja n a r o d â pa je stoga razumljivo, da se o nacionalnome pitanju i o problemima, koji su s time u vezi, valjda nije nikada toliko govorilo i pisalo kao za vrijeme rata i u naše poratno doba. Dalji razlog za ovo treba tražiti i u tome, što nijesu točno determinirani pojmovi, koji dolaze u obzir, niti su utvrđeni izrazi za oznaku pojedinih pojmova. Tako se jedamput j e d a n i z r a z homonimno upotrebljava za oznaku razliĉnih pojmova, a drugi put opet r a z l i ĉ n i i z r a z i kao sinonima za oznaku istoga pojma.

Pojedini pojmovi opet nijesu nedvoumno i opće vrijedno utvrđeni, jer nije uspjelo fiksirati ono, što im je bitno, što sačinjava njihov sadržaj, a prema tome i kako im je omeden opseg. Ovo se osobito tiĉe i glavnoga pojma, koji nas ovdje i najviše zanima, pojma n a r o d (i njemu najstrodnijih pojmova kao nacija, nacionalitet, nacionalnost . . .)

Ovakove neodređenosti, a prema tome i zamjenjivanje pojmova i njihovih naziva, ĉega ima u svima jezicima, nijesu samo neugodna smetnja u teoretiĉnome raščinjavanju ovih pitanja, već mogu da uzrokuju i neželjene posljedice u javnome životu. Baš s ovakog jednog razloga osjetio je već 1901., dotiĉno 1914. god., potrebu razjašnjenja pojma »narod« Alfred K i r c h h o f f, kada je napisao ove rijeĉi: »Aber es dünkt doch sehr an der Zeit zu sein, dass wir den Begriff »Nation« in befriedigender Klarheit erfassen, weil er eine so mächtige Rolle im täglichen Leben spielt und bei seiner ursprünglichen Mehrdeutigkeit leicht als bestrickende Parteiparole von den verschiedensten Seiten missbraucht werden kann.«¹⁾

Ne će biti pretjerano, ako se ustvrdi, da i u našem životu ovo posljednjih 10 godina ne bi možda bilo ponekog teškog momenta, da su i kod nas bili raščišćeni ovi pojmovi i bila jasna suština ovih pitanja. Jer i kod nas su se brkali i pojmovi i izrazi, pa smo mi bili ĉas »rasa«, ĉas »narod«; sad su Hrvati, Srbi i Slovenci bili jedan, troimeni narod, a svaki za sebe »dio« naroda, »grana« naroda ili »pleme«; drugi put je svaki ovaj »dio« oznaĉivan kao poseban narod; kod trećih smo svi zajedno bili »nacija« i to opet kod nekih gotova (integralni nacionalisti), a kod drugih tek nacija in statu nascendi (progresivni nacionalisti); bilo je kod nas ispravnih »nacionalista«, a kao njihova protivnost »anacionalnih« elemenata ili opet »separatista«. Operira se izrazima i pojmovima, a da se uvijek ne poznavaju njihova objektivna

¹⁾ Kirchhoff: Mensch und Erde, 4. Auflage, Teubner, Leipzig 1914. Str. 55.

značenja, i prema tome se formiraju i naziranja, koja izazivlju protivljenje onih, koji se ne slažu s takovim shvaćanjem i poimanjem ovih osnovnih problema.

Sve me je ovo potaklo, da se pozabavim ovim pitanjima s čisto teoretične, naučne strane i pokušam raščiniti u naslovu pomenute i druge srodne pojmove i utvrditi značenje njihovih jezičnih oznaka.

R a s a. Posao će biti olakšan, ako se suzi područje razmatranja, a to se i može učiniti, jer se bez opširnoga razlaganja može pokazati, da pojmovi »rasa« i »pleme« nijesu identični, a prema tome ni identični s pojmom »narod«. No iako se ti pojmovi mogu lako opisati, mnogo je teže za njih dati opće vrijednu, zadovoljavajuću definiciju, jer nema jedinstvenoga shvaćanja već o pojmu r a s a i o onome, što sačinjava bitnost toga pojma.

Ako uzmemo današnje čovječanstvo na Zemlji s jedno 1800 milijuna individua, uočiti ćemo lako dvije osnovne činjenice:

1. da u tome mnoštvu nema ni dva individua, koji bi bili na vlas jednaki;

2. da su uza svu ovu raznolikost svi ljudi ipak u osnovnim svojim crtama, koliko fizičnim toliko i u manifestacijama duševnoga života, manje ili više jednaki.

Ove su činjenice i bile uzrokom dugoj prepirci između »monogenista«, koji su, oslanjajući se o osnovnu jednakost ljudi, zastupali vjerojatniju tvrdnju o jedinstvenom podrijetlu svih ljudi, i »poligenista«, koji su jače isticali raznolikost među ljudima i tvrdili, da je ljudsko more poteklo iz više izvora.

No razlika je među ljudima postupna, pa ćemo zato svaki veći broj ljudi moći po nekim određenim svojstvima, recimo fizičnim, svrstati u manje ili veće skupine tako, da će individui jedne skupine između sebe pokazivati veće sličnosti nego individui drugih skupina. Ove će prilike biti još očitije, ako se uzme u obzir cijelo čovječanstvo, pa se ovakovo razvrstavanje u skupine nametalo od vjeka samo po sebi. (U Sv. Pismu narodi Sema, Hama i Jafeta; staroegipatske slikarije prikazuju različne rasne tipove²⁾). Prirodno je, da su se razvrstavanja vršila prema takovim oznakama ili svojstvima ljudi, koja najjače udaraju u oči, a to su različne tjelesne osobine, prije svega boja kože. Iskustvo je međutim pokazalo, da se na pr. uz određenu boju kože u pravilu javlja cio kompleks i drugih podjednakih osobina. Dalje! Ta se svojstva ne javljaju kod ljudi onako slučajno, napreskok i bez reda, već se po zakonima nasljeđivanja prenose od pređa na potomstvo. Ta su svojstva dakle sadržana u »nasljednoj masi«, ona su genotipično ili idiotipično uvjetovana.

Nas ovdje ne zanima slijediti tragove i tražiti uzroke nastajanja ovih svojstava, koja su razjedinila nekoć po svoj prilici jednoliki ljudski rod. Ono, što nas zanima, jest konstatacija, da se na osnovi ovakovih nasljednih osobina, koje se dadu vidjeti i mjerenjem ustanoviti, ljudi mogu razvrstati u stanoviti broj manje ili više diferenciranih skupina. Usput neka je rečeno, da u kompleks svojstava, koja se uzimlju kao osnova za razvrstavanje, a koja su pretežno vanjska, ulaze kao sastavni dijelovi i obilježja na unutra-

²⁾ W. Scheidt, Allgemeine Rassenkunde. München, I. F. Lehmann.

šnjim organima, osobito kosturu, pa različne fiziološke razlike, nasljedno uvjetovane patološke pojave i na kraju dakako nasljedno uvjetovane duševne osobine.

Takove skupine, to su ljudske r a s e. Uzimlje se, da je Buffon prvi uveo u prirodne nauke francusku riječ »race«. ³⁾ Ona znači: tragu životinja; ljudsko-koljeno; lozu (obiteljsku). Svaki bolji francuski rječnik ima i dosta primjera za upotrebu te riječi u različnim pa i prenesenim značenjima.

Riječ potječe možda od latinske riječi »radix« = korijen, dok na pr. Dietz u svome etimološkome rječniku romanskih jezika drži, da potječe od starovisokonjemačke imenice »reiza« = crta, pravac. ⁴⁾ Znanstveno su prirodopisni, napose antropologijski pojam rase različni autori različno definirali. Scheidt ⁵⁾ donosi veći broj takovih definicija vrste i rase od Linné-a (1730.), zapravo već od Ray-a (1686.) do Denikera i Ripleya (1900.). U ovim definicijama dominira kao bitna oznaka n a s l j e d n o s t specifičnih diferencija. ⁶⁾

Ako se i zadovoljimo takovom jednom definicijom rase, nijesmo time dobili u ruke sredstvo, da za svaku rasu utvrdimo točnu vrijednost njenih obilježja ni da za svakoga čovjeka odredimo, kojoj rasi pripada, i tako sve čovječanstvo razvrstamo u određeni broj rasa. To dolazi otuda, što dotična svojstva kod svih pripadnika jedne populacije (rase) nijesu jednaka ili u jednakoj mjeri, u jednakom stepenu razvita, već do neke stanovite granice variraju. Promatrajući prema tome stanovito svojstvo, na pr. boju kože, kod brojnije populacije bijelaca iz različitih krajeva, naći ćemo, da će većina imati »prosječnu« bjelinu, ali da će biti i postupnih prijelaza u sve manjem broju do obaju ekstrema (svijetle ili vrlo bijele i opet tamne puti). Do istih se rezultata dolazi, i ako se uzme koje mu drago drugo svojstvo. Ako se ovakove varijacije grafički prikažu, dobiva se poznati poligon (Galtonova krivulja ili krivulja vjerojatnosti), koja se može zorno prikazati i svrstavanjem više od reda uzetih individua neke vrste (graha, pužića i dr.). ⁷⁾

Za individue, koji pokazuju srednju »tipičnu« vrijednost biljega ili svojstava, lako ćemo odrediti, kojoj grupi pripadaju, no za one, koji se po tim svojstvima nalaze na ekstremnim granicama, bit će poneki put teško odrediti, idu li u ovu ili onu skupinu. Po jednom jedinom svojstvu (na pr. boji kože ili samoj kompleksiji) zato se i ne bi moglo vršiti raspoređivanje ljudi na rase, već se kao osnova za to mora uzeti cio jedan kompleks biljegâ.

No dalje poteškoće nastaju otuda, što sva svojstva, koja su sadržana u nasljednoj masi (genotip, idiotip) ne moraju biti vidljivo izražena u nosiocu te mase (fenotip), dok opet naprotiv sva svojstva, koja se na nekom individuu očituju, nijesu potekla iz nasljedne mase, već je on do nekih došao i sporednim utjecajem okoline (ubrojivši ovamo i njegov embrionalni život), pa prema tome kao »stečena«, (paravariacije), a ne naslijeđena, ne mogu biti uzeta u obzir kao biljeg rase.

³⁾ Scheidt, o. c. 327.

⁴⁾ Scheidt, o. c. 327.

⁵⁾ Scheidt, o. c. str. 81. i d.

⁶⁾ B. Zarnik (»O rasnom sastavu evropskog pučanstva« u Hrvatskom Kolu, knjiga VIII., god. 1927., str. 41.) za pojam rase kaže, da »on označuje skup individua, koji se podudaraju u svim bitnim nasljednim osobinama...«

⁷⁾ Primjeri u R. Goldschmidt: »Einführung in die Vererbungswissenschaft«, 4. Aufl. Leipzig, W. Engelmann 1923, str. 78., 86., 94.

Povrh svega dolazi onda još činjenica, da se nigdje među sobom ne oploduju i ne umnažaju isključivo individui jedne rase, jer takova rasa nigdje na Zemlji ne živi hermetički odijeljena od drugih susjednih rasa. Individui se različitih rasa miješaju i međusobno oploduju (križaju). Toga je bilo još u prastaro pretpovijesno doba, a postajalo je sve češće, što se više množio broj ljudi i usavršivala sredstva saobraćaja. Ako se rasa uzme kao kompleks (selekcioniranih) nasljednih svojstava, onda će križanjem individua različitih rasa u potomstvu redovno nestati i jedne i druge rase, jer će križanac dobiti novi sastav različitih rasnih osobina od obaju roditelja.⁸⁾ Prema tome sastavu bit će i slika toga križanca. Bez približega promatranja i mjerenja ne ćemo ni zapaziti takova križanca dviju »bijelih« rase, no udarit će nam odmah u oči, ako se radi na pr. o križanju bijelih i crnih individua (mulati), bijelih i crvenih (mestici), osim da se radi o slučaju t. zv. luksuriranja mješanaca.

Iz svega ovoga slijedi, da između pojedinih rasa nema jasnih međa i da je stoga teško, da, nemoguće odrediti, koliko rasa uopće ima na Zemlji. Nije stoga čudo, da se u različito doba i kod različitih autora mijenja broj rasa, dotično da taj broj sve više raste s napretkom antropologije i etnografije. Stari Egipćani razlikuju tri rase (bijelu, žutu i crnu), a i Sv. Pismo dijeli ljudstvo u tri grane. I sam Cuvier uzimlje pomenute tri osnovne rase, dok kod Linné-a raste taj broj na 5. Kod broja 5 ostaje i Blumenbach sa svojom poznatom podjelom ljudstva na kavkasku, mongolsku, malajsku, etiopsku i američku rasu. Haeckel već ima 12 rasa i 36 pododjela, Deniker 17 rasa i 30 pododjela, dok je Morton našao 22, a Crawford i 60 rasa.⁹⁾

Koji je od tih brojeva točan ili barem točniji? Rase nijesu jasno razlučene i zato je nemoguće utvrditi njihov broj. Sam Luschan o tome kaže: Ueber die Anzahl solcher Gruppen oder Rassen nachzudenken, wäre ebenso müssiger Zeitvertreib, als wollte man feststellen, wieviel Engel auf einer Nadelspitze tanzen können.¹⁰⁾

Za nas je međutim irelevantno pitanje o broju rasa. Ono, što nas zanima, jest činjenica, da ima objektivnih obilježja rase; da su ta obilježja vidljivo izražena u tjelesnim svojstvima, da se prema tome mogu i vidjeti i antropometrijskim spravama ustanoviti; da se s tim osobinama čovjek rađa i donosi ih na svijet kao naslijeđeno dobro svojih roditelja i pređa; on ih ne može promijeniti, jer je njegova pripadnost nekoj rasi posve nezavisna od njegove volje, pa iz »kože«, u kojoj se čovjek rodio, on u najpunijem smislu riječi ne može nikuda i nikamo.

A sada da razmotrimo, jesu li identični, dotično u kome međusobnome snošaju stoje pojmovi »rasa« i »narod«. Prije nego li na to pitanje odgovorimo, trebali bi zapravo raščiniti pojam narod. No možemo ipak već sada ustvrditi, da ta dva pojma nijesu i ne mogu biti identična. Jer rasa se može vidjeti i po određenim objektivnim oznakama i mjerenjem utvrditi. Pripadnost individua nekome narodu ne može se ni vidjeti ni bilo kakovim

⁸⁾ Scheidt, o. c. str. 377.

⁹⁾ Scheidt, o. c. 71/72; F. Luschan: »Völker, Rassen, Sprachen«. Berlin, Deutsche Buchgemeinschaft 1927, str. 16.

¹⁰⁾ F. Luschan, o. c. 16.

aparatom i mjerenjima ustanoviti. Šta više, kako ćemo poslije vidjeti, pitanje je, da li za oznaku naroda uopće i ima objektivnih kriterija. Dok je rasa najvidnije izražena u tijelu, nemaju tjelesne osobine nikakovo značenje za narodnu pripadnost; ta leži u psihičnoj sferi. Rasna pripadnost nezavisna je od volje individua, dok je volja, htijenje individua, vrlo odlučna, po nekim autorima i najodlučniji kriterij za njegovu pripadnost narodu. U pojedinom individuu redovno živi svijest o njegovoj narodnoj pripadnosti, dok ih među nama ima malo, pa i najobrazovanijih, koji znadu, kojoj rasi pripadaju.

Kada bi pojmovi »rasa« i »narod« bili identični, oni bi se morali poklapati ne samo sadržajno nego i svojim opsegom. A na svijetu nigdje nema jedne rase, koje bi pripadnici bili članovi samo jednog a naroda, pače ni naroda, koji bi bio sastavljen od individua samo jedne rase. I po rasnome sastavu razmjerno najčistiji narodi (na pr. skandinavski) imaju u sebi primjese druge ili drugih rasa. Šta više, najtipičniji reprezentanti narodâ, izgrađeni evropski narodi: Francuzi, Englezi, Nijemci, Talijani... pokazuju po svome rasnome sastavu najsloženiju, šaroliku sliku. Među Hrvatima i Srbima ima pripadnika svih rasa, s kojima su oni bili u svojoj pradomovini, s kojima su dolazili u doticaj na svome putu prema jugu i koje su zatekli i s njima se miješali u svojoj novoj postojbini. Erdeljanović¹¹⁾ među Južnim Slavenima pominje nordijsku, nordoidnu, istočnoevropsku (Denikerovu istočnu), alpinsku i dinarsku rasu, pa usto mongoloidne elemente, a Lebzelter razlikuje deset tipova u rasnoj strukturi današnjih Južnih Slavena.¹²⁾ B. Zarnik drži, da su Južni Slaveni kao i drugi evropski narodi potekli od četiri glavne rase (nordijske, dinarske, alpinske i mediteranske), a usto dolaze onda još utjecaji mongolske, prednjoazijske i orijentalne (ne Denikerove, za koju Zarnik drži, da je vjerojatnije produkt križanja drugih dviju ili triju rasa).¹³⁾ No nijedna od svih ovih rasa nije ograničena samo na Hrvate ili Srbe ili Južne Slavene uopće, već sve one ulaze i u sastav drugih pa i udaljenijih naroda.

Tako eto vidimo, da uopće nema »nacionalnih rasa«, pa dakle nema ni slavenske ni germanske ni latinske rase, a dakako ni južno- ili jugoslavenske. Neispravno je dakle govoriti o nekoj »našoj rasi«, a još manje smisla može imati, ako se ta fraza uzimlje kao sinonim za narod.

No time dakako nijesmo htjeli ustvrditi, da rasa nema nikakovo značenje za narod i da je za neki narod posve irelevantno, od kojih je rasnih elemenata složen. Rase su građa narodâ, a kako se pojedine rase diferenciraju ne samo po tjelesnim već i po duševnim svojstvima, zavisjet će i fizične i duševne osobine nekoga naroda u velikoj mjeri od njegove rasne strukture. A. Gobineau je šta više u drugoj polovici prošloga vijeka inicirao biologijsko obrađivanje povijesti postavivši tvrdnju, da je historija narodâ određena samo njihovom rasnom strukturom, dotično rasnim svojstvima, a ne prilikama okoline. Iako smo mi danas daleko od ovog ekstremnoga shvaćanja, jer poznamo dobro jak utjecaj okoline i geopolitičkih prilika uopće na kulturni i politički život naroda, priznajemo ipak velik udio u

¹¹⁾ J. Erdeljanović: Nekoliko etničkih problema kod Južnih Slovena. U Cvijićeve Zborniku radova (Beograd 1924.).

¹²⁾ V. Lebzelter: »Zur Rassengeschichte der Jugoslaven« u Vjesniku hrv. arh. društva. Sveska XV. 1928.

¹³⁾ B. Zarnik, o. c. str. 60. i d.

tome i tjelesnim, dotično duševnim sposobnostima, koje članovi nekoga naroda dobivaju kao naslijeđe rase, od koje potječu.

Razvitkom antropologije i nauke o naslijeđu pa upoznavanjem rasne strukture narodâ javila su se kod kulturnih naroda i nastojanja, da se sve ovo primijeni na rasno popravljjanje vlastitoga naroda, kako bi se spriječila njegova degeneracija i propadanje zapadnoevropske kulture. Cijela je literatura o tome nastala, u tome pravcu rade antropologijski instituti, a zanimljivo je s toga gledišta promatrati i useljeničku politiku U. S. A., koja sprečavanjem useljivanja obojenih rasa i pogodovanjem bijelih naroda pretežno sjeverne rase svijesno utječe na rasnu strukturu svoga pučanstva eliminirajući po mogućnosti »manje vrijedne« rase.

U slijedu ove misli javio se kod Nijemaca »nordijski« pokret ili »nordijska« misao, koja je nordijski tip postavila kao uzor za selekciju i iz toga izvodila nužne konzekvencije. Išlo se u tom rasnom isticanju tako daleko, da su osnovana posebna udruženja za nordifikaciju (»Aufnordung«) njemačkoga naroda, tako, da se članovi toga društva smiju ženiti tek poslije temeljitoga ispitivanja preda.¹⁴⁾ Zbog ove pretjeranosti javila se opomena ovim zasukanim »nordijcima«, neka svojom rabotom ne izazivlju rascjep i ne ugrožavaju jedinstvo vlastitoga naroda.

I kod nas je Cvijićeva škola kušala izdvojiti razne skupine među Južnim Slavenima na osnovi njihovih somatičnih i psihičnih rasnih osobina, pri čemu je najodličnije mjesto dano dinarskoj rasi, koja je jako proširena i najčistije sačuvana u Hercegovini, Crnoj Gori, Zapadnoj Bosni, Dalmaciji, Lici, pa prema tome ima osobito jaki udio u rasnoj strukturi hrvatskoga naroda.¹⁵⁾ No svi ovi rezultati, jer zahvataju duboko i u psihičnu sferu čovjeka i ljudskih skupina, daleko su, po mome mišljenju, od toga, da budu smatrani definitivno utvrđenim, pa će prije nego se dođe do takovih rezultata, trebati još mnogo ispitivanja i proučavanja antropoloških, etnoloških, etnografskih, kulturno-historijskih i drugih.

Držim, da se ovo kratko razlaganje o odnosu rase i naroda ne može bolje završiti nego riječima, koje je Topinard još god. 1889. izrekao na međunarodnom kongresu antropologa u Parizu: »Dopustite mi, da Vam dozovem u pamet jednu od najsigurnijih činjenica opće antropologije, koja se ne može dosta često ponoviti, a ta je, da p o j a m r a s e s p o j m o m n a r o d n o s t i n e m a n i m a l o p o s l a; da su svi narodi Evrope složeni poprilično od istih rasnih sastojina, samo u različnim omjerima miješanja...«¹⁶⁾

Preostalo bi da se spomene, kako se dosta puta riječ »rasa« upotrebljava očito i u još drugim značenjima. Tako po Johannetu¹⁷⁾ G. de Mostillet razli-

¹⁴⁾ Hertz: »Wesen und Werden der Nation« u nizu rasprava pod imenom »Nation und Nationalität«. Jahrbuch f. Soziologie, I., Ergänzungsband, 1927, str. 42.

¹⁵⁾ Nije mi jasno, na osnovi čega Božo Škerlj (Kako naj razumemo dinarsko raso? Geogr. Vestnik 1.—4., god. 1928., str. 42.) tvrdi, da su Srbi »najčistiji Dinarci«. Vlastito opažanje na onih šesdesetak studenata Hrvata, Srba i Slovenaca u Pragu za to ne bi dostajalo. Po Zarniku (o. c. str. 75.) rasna bi struktura zagrebačkih Hrvata pokazivala po prilici ovu sliku: 15% nordijske, 35% alpinske i 50% dinarske rase.

¹⁶⁾ P o L. Wilser: »Rassen und Völker«; Th. Thomas, Leipzig (god. ?), str. 11. Rasu Topinard pak definira u *Eléments d'anthropologie générale* ovako: Les races sont des types héréditaires. Tip mu je opet »un semblable des caractères distinctifs«. — Iz Scheidt o. c. 84.

¹⁷⁾ René Johannet: »Le principe des nationalités«, Paris 1923, str. 380.

kuje rasu podrijetla (race d'origine), rasu sredine (race de milieu) i rasu stapanja (race de fusion). Tu se govori i o »antropologijskoj« i »historijskoj« rasi. — Zacijelo nije u našem smislu uzimao značenje ove riječi ni maršal Foch, kada je u teškim danima bitke na Marni poticao francuske borce, da se sjetе svoje »rase«. ¹⁸⁾ Ovdje je dakle očito riječ rasa uzeta kao sinonim za narod. No bolje je kloniti se takove ma i figurativne upotrebe ove riječi, jer sve to prinosi održavanju zbrke u ovim pojmovima i ometa njihovo razlučivanje.

*

Pleme. I pojam pleme teško je definirati kao i pojam »rasa.« No između jednoga i drugoga ima toliko očitih razlika, da je lako vidjeti, kako ni ova dva pojma nijesu identična.

Čovjek je po prirodi svojoj zadružno biće i on se po nagonu udružuje. Što je prirodnije, nego da prve ovakove zajednice tvore roditelji, djeca i unučad, dakle članovi jedne obitelji! Na okupu može ostati i dalje potomstvo: unutar zajednice ima više pojedinačnih obitelji, pa tako nastaje zadržuga (kuća, hiža) i bratstvo. Veza, koja povezuje pojedine individue ovakovih zajednica u jednu cjelinu, jest rodbinstvo, faktično podrijetlo od zajedničkoga preda. Kod obitelji taj predak još živi (otac, djed) ili bar predodžba o njemu još je svježа u uspomeni članova porodice. Kod zadruga, bratstva, redovno nema više toga poznavanja preda, o njemu može samo postojati predaja. No kod članova takove zajednice ipak je budna svijest zajedničkoga podrijetla i međusobnoga rodbinstva.

Što su jednostavnije prilike života i primitivniji oblici gospodarenja, nerazvijenije komunikacije, a geomorfologijske prilike terena pogodnije raspadanju nekoga teritorija u izolirana manja područja, to povoljnije su ove prilike i za raspadanje pučanstva na ovakove radbinske skupine i za očuvanje ove primitivne društvene strukture. Nju nalazimo i danas još kod primitivnijih, urođeničkih naroda u izvanevropskim kontinentima, gdje je ona osnova socijalnoga života tih naroda, a i evropski su narodi prošli taj stadij razvitka, pa tako i Slaveni uopće. ¹⁹⁾ Šta više, ovakove rodbinske organizacije sačuvale su se i u nas sve do naših dana u gorovitim stranama Crne Gore.

Za bratstvo kaže Iveković-Brozov »Rječnik hrvatskoga jezika« (I, str. 97.) i ovo: »... ljudi od jednoga bratstva imaju jedno prezime i slave jedno krsno ime, i tako su svi kao od jednoga roda: ... Kaže mu se ne samo, čiji je sin i kako se po prezimenu zove, ili — kao što oni kažu — o d k o g a j e b r a t s t v a, nego se još doda i iz koga je plemena.« Tu ima i ovaj citat iz Vukove zbirke narodnih pjesama: »Sedmo bješe pope iz Meduna, pope Petre od Meduna grada, od slavnoga bratstva Popovića.« Član bratstva je bratstvenik (plur. bratstvenici).

Po Bogišićevu »Zborniku sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena« ²⁰⁾ do vladanja kneza Danila gotovo svaka je obitelj u Crnoj Gori pripadala nekome bratstvu, a »bratstvo je skup više pomanjih ili povećih familija, koje

¹⁸⁾ Johannet, o. c. 381.

¹⁹⁾ Vidi o tome F. Šišić: »Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara«, Zagreb, 1925., str. 195. i d.

²⁰⁾ Izdala Jug. Akad. znanosti i umjetnosti u Zagrebu, 1874.

izlaze (po znanju ili po predanju) od jednoga pradjeda...²¹⁾ »Svi koji pripadaju jednome bratstvu nose i jedno prezime... Ali to je samo opće ime bratstvu, a osim toga ima svaka kuća (ili nekoliko njih, koji izadoše od jednoga djeda) i svoje kućno ime... U ostalom, sva imena osim bratskoga, upotrebljuju se obično u bratstvu samom, a pred inobratstvenicima pojedinac kaže obično samo opće ime bratstva.« Što se tiče svrhe ovakova udruživanja u bratstva, kaže se na istome mjestu: »Glavna je cijel bratstvu međusobno se pomagati i braniti se složnim silama od tuđih napadaja. Najviše se javlja ta solidarnost bratstvenika pri ubojstvima.«

»Svi bratstvenici slave jedno krsno ime, što i opet pokazuje njihovu međusobnu krvnu vezu.«

»Svako bratstvo ima svoga čeonika... Zove se glav ar, ali u novije vrijeme daje mu se naziv: kapetana, serdara, vojvode... Glavar u mirno doba sudi, globi, kupi danak i t. d., a u ratno predvodi svoje bratstvo.«

Kako se iz toga vidi, organizacija bratstva pripada primitivnijem društvenom uređenju, gdje viša neka tvorevina (država) nije bila zaštitom prava pojedinaca. Gdje je ovu funkciju preuzela moderna država, prestala je potreba pomenutih udruživanja i njih je nestalo ili ih nestaje.

Postranim grananjem u jednoj obitelji, bratstvu, mogu nastati nove porodice i nova bratstva, međusobno srodna. Redovno su im i prebivališta u susjedstvu, pa to olakšava međusobni saobraćaj i podržavanje uspomene na rodbinstvo i zajedničko podrijetlo; održava se zajednička predaja, isti običaji, nošnja, način života, u jednu riječ sve, što ovakovu jednu skupinu ljudi čini jednom posebnom cjelinom, diferenciranom od drugih susjednih, sličnih skupina. Tako eto nastaje p l e m e (der Stamm, stirps).

Iako u pleme mogu ući i pojedinci, koji nijesu potekli iz njega (nesamo ženske, koje dolaze udajom, već i muškarci, ako se na pr. prižene, domazeti, koji običnije ne zadržavaju svoje, već primaju ženino prezime i tako se posve izjednače s ostalim članovima obitelji, bratstva, plemena²²⁾), ipak je glavna međusobna veza članova jednoga plemena krvno srodstvo ili još bolje svijest o tome krvnom srodstvu. Ova svijest dolazi do izražaja i u tradiciji o zajedničkom pretku ili praocu plemena. Tako na pr. Iveković-Brozov rječnik (II. str. 45.) po Akadem. rječniku, za pleme Bjelopavlića u Crnoj Gori kaže: »Tako se zovu po Bijelom Pavlu, od koga su se narodili.«

Po Bogišiću²³⁾ doduše u Crnoj Gori »pleme ima više značaj teritorijalni, nego li srodstveni. Pleme je sastavljeno od nekoliko bratstava, Teritorijalne granice pojedinih plemena strogo su označene i... u Crnoj Gori... ne dopušta se, da ljudi inoga plemena pasu stoku izvan svojih granica... Isto tako i vodu... ne daju drugim, koji nisu plemenici.«

Da je ipak i za plemensku organizaciju osnov u krvnome srodstvu, vidi se iz daljnjih riječi na istome mjestu:²⁴⁾ »Ne samo da svi bratstvenici znaju, da su proizišli iz jednoga stabla, nego znaju i za korijen iz koga proizidoše i više srodnijeh bratstava, koja sačinjavaju pleme.«

²¹⁾ Str. 512.

²²⁾ Bogišić, o. c. 275. i d.

²³⁾ Bogišić, o. c. str. 514.

²⁴⁾ Str. 515.

»Svako pleme ima svoga vojvodu; prije su se izabirali u samome plemenu, ali tako, da je najjače bratstvo oktroiralo iz svoga bratstva vojvodu plemenu. — — — Vlast je vojvode velika i u mirno i u ratno doba.«

Sličnu sliku dobivamo o crnogorskom plemenu (i bratstvu) prema opisu V. M. G. Medakovića.²⁵⁾ Po njemu se Crna Gora dijeli na 7 plemena, a »svako pleme pamti svojeg šukundeda iliti onoga, koji se od njihovih starijih prvi doselio u Crnu Goru, pa se zovu po njegovom imenu«. Prema njemu najviše se umnožilo potomstvo Bijeloga Pavla (Bjelopavlići), jer da su u ono vrijeme brojali oko 3000 pušaka (t. j. za boj sposobnih muškaraca). Medaković prikazuje i kako se vrši izbor plemenskih glavara.²⁶⁾

Prema tome je ista veza krvi ili rodbinstva, koja veže članove obitelji i bratstva i plemena. (Rodbinstvo i krvno srodstvo nije dakako uzeto u rasnom smislu, jer i u jednoj obitelji može biti mješavine različitih rasa, a u plemenu još i mnogo više.)

Veza je krvi najprirodnija. Po njoj su se ljudi i najprije vezali u zajednice, ne samo da udovolje nagonu za udruživanjem nego i stoga, da se udruženi lakše bore protiv neprijateljskih ljudi i životinja i nepogoda prirode. Gdje su primitivnije prilike, tu je i danas sačuvana plemenska organizacija, šta više, ona je u mnogo slučajeva jedina baza za diferenciranje ljudi, pa je u tančine izgrađena na svim područjima života. Mi znamo iz Sv. Pisma za 12 plemena Izrailovih. U početku svoje povijesti podijeljeni su Grci i Rimljani u plemena. Iz povijesti znamo za germanska, keltska i druga plemena. Škotska su plemena imala još za kraljice Elisabete svoj posebni način slaganja boja kod tkanja vunenih »tartana«,²⁷⁾ a ova razlika u pojedinim krajevima postoji još i danas kao ostatak nekadašnje podijeljenosti na plemena. U ovim danima baš čitamo o ratnim podvizima arapskih i afganskih plemena, a znamo iz naše prošlosti, da su se i Hrvati kao i Srbi i ostali Slaveni također dijelili na plemena.

Tako Šišić kaže, da su naši predi »došli na Balkansko poluostrvo — — — kao gomila bratstava i plemena«. ²⁸⁾ Kod istoga autora ima i prikaz njihova života u tim organizacijama,²⁹⁾ a po tome vidimo, da je on u mnogome sličan životu u plemenskim organizacijama kod drugih naroda pa i onim, koji su se kod nas očuvali do najnovijega doba.

O hrvatskim plemenima od 12.—16. vijeka napisao je V. Klaić posebnu raspravu,³⁰⁾ a već prije njega bavili su se njima Smičiklas, Rački, a osobito Lopašić.

Isticanje hrv. plemenâ pri prvome pojavu na evropskom jugu spominje i Toma arcidakon, čiji »Memorial« je i potakao Klaića na pomenutu raspravu, a prema njoj su »po mutnoj tradiciji 12. i 13. stoljeća igrala hrvatska plemena značajnu ulogu još za narodne dinastije«. ³¹⁾

Napokon o hrvatskim plemenima govori i najstariji pisac o hrv. povijesti, car Konstantin, a imena one petero braće i dviju sestara mogla bi biti

²⁵⁾ B. M. Medaković: *Живот и обичаји Црногораца*, Нови Сад, 1860., стр. 77—81.

²⁶⁾ *Isti*, str. 81.

²⁷⁾ A. Van Gennep: *Traité comparatif des nationalités*, tome I, Paris, Payot, str. 50.

²⁸⁾ F. Šišić: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925., str. 269.

²⁹⁾ *Na str.* 197.—201.

³⁰⁾ »Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća« u Radu Jug. Akad. knjiga CXXX., Zagreb, 1897.

³¹⁾ V. Klaić, o. c. str. 11.

imena dotičnih hrvatskih plemena.³²⁾ Dok je tu 7 (ili 8) plemena, Toma arci-dakon pominje ih dvanaest.

O plemenskoj organizaciji Slavena, napose onih na jugu u prvo doba njihova pojavljivanja i njihove povijesti, govori na više mjesta i St. Stanojević.³³⁾

No kako je plemenska organizacija primitivniji oblik socijalnog i političkog života, ona mora uzmicati svagdje, gdje napreduje civilizacija i kultura i gdje se javlja uređena država, koja preuzimlje glavne funkcije, namijenjene inače baš ovim obiteljskim i rodbinskim organizacijama. Nje je stoga nestalo kod Hrvata i kod Srba kao i kod drugih evropskih naroda, a sačuvala se donekle samo ovdje u Evropi, gdje se sačuvao i patrijarhalni život (Arbanija, Crna Gora).

Po broju pripadnika ili članova (plemenikâ) mogu pojedina plemena biti veća i manja. Zavisjet će to u mnogom od morfološke strukture tla, budući da svako pleme primarno nastava suvislo i od susjeda jasno razlučeno područje. Ako se nastavani teritorij raspada po svojoj prirodi u mala, odijeljena područja (planinske doline, kotline), bit će na njemu i plemena manja, dok će brojnija i veća biti u većim ovakovim područjima (zavale, niske ravni). No stanovitu veličinu ne premašuju plemena nikada, jer i veličina njihova plemenskoga područja ima svoje granice. Vogel³⁴⁾ takovo područje zove »pagus«, njemački Gau (Aargau, Sundgau, Haspengau). Ovo odgovara našim starim plemenskim župama. Tako je prema Klaiću na pr. u županiji Pset prebivalo hrvatsko pleme Kolunića,³⁵⁾ u županiji Lici pleme Mogorovića, u županiji Luci u sjeverozapadnom dijelu Dalmacije bila su četiri plemena (Kukari, Karinjani, Jamometi i Šubići),³⁶⁾ a u livanjskoj (hlivanjskoj) županiji bilo je valjda pleme Hliviljana. Kao normalnu veličinu za evropske prilike uzimlje Vogel 5—10.000 km², iako ih je moglo biti i nešto manjih na pr. na Balkanu naša Pelagonija, koju također Vogel pominje, s 4000 km².³⁷⁾ a opet i nešto većih (na pr. galsko-rimske civitates).

Srednjevjekovna hrvatska županija Livanjska obuhvatala je prema Klaiću vjerojatno »uz današnje Livanjsko polje samo još Grahovo polje«, koje je spajalo Hlivanjsku županiju sa starohrvatskom županijom Pset.³⁸⁾

Za karakteristiku plemena uzimlje Vogel suvislo, od susjeda jasno odijeljeno prebivalište, stanovitu svijest rodbinstva i jednoličnu tjelesnu građu u smislu Thurnwaldova »lokalnoga tipa«,³⁹⁾ a iz pomenutih naših vrela razabiremo, da su i plemena naših pređa stanovala jedno do drugoga na razlučenim teritorijima.

Zajednički život u plemenu na odijeljenu prostoru vodi nužno do stanovite unutrašnje organizacije i uređenja toga života. Pagus i pleme na njemu

³²⁾ V. Klaić, o. c. str. 12.

³³⁾ St. Stanojević: Историја српскога народа. III. изд., Београд, 1926., стр. 29 и сл. br. XV., 1928., стр. 1. i d.

³⁴⁾ W. Vogel: »Politische Geographie«, B. G. Teubner, Leipzig, Berlin, 1922. Str. 58.

³⁵⁾ V. Klaić: »Županija Pset (Pesenta) i pleme Kolunić« u Vjesniku hrv. arheol. društva, br. XV., 1928., str. 1. i d.

³⁶⁾ V. Klaić: »Građa za topogr. i historiju Hlivanjske županije i grada Hliva« u istom Vjesniku, str. 24.

³⁷⁾ Vogel, o. c. str. 60.

³⁸⁾ V. Klaić: »Građa za topografiju i historiju Hlivanjske županije...»

³⁹⁾ Vogel, o. c. str. 58., 59.

po Vogel u je tako i prvi stepen u prostornome razvitku država. Ograničeni broj žitelja omogućuje u upravi primitivnu demokraciju, a rodbinska povezanost članova obiteljsku ili patrijarhalnu despotiju.

Baš ovako moramo zamišljati i prvi državni život Hrvata i Srba u plemenskim državicama i u njima upravljanje u smislu patrijarhalne demokracije.⁴⁰⁾

Podijeljenost nekoga pučanstva na plemena nije zauvijek stalna: neka se plemena manje, druga više množe. Jednih može nestati, druga se jako prošire, zauzmu veće područje, pa cijepanjem od njih mogu nastati nova plemena.⁴¹⁾ Pleme, koje živi u zgodnijim životnim prilikama i koje je inače sposobnije, može da upije, da asimilira susjedna plemena, pa ovakovom asimilacijom susjednih plemena oko dviju kristalizacionih točaka: plemena Hrvata i Srba morat ćemo tumačiti i postanak ovih dvaju naroda.⁴²⁾

Na osnovi gornjega prikaza mogli bismo pleme označiti kao ljudsku zajednicu, koja se osniva na rodbinstvu svojih članova, dotično na njihovoj svijesti o zajedničkome podrijetlu. Takove zajednice nastavaju područja, odijeljena od prebivališta drugih isto takovih zajednica.

Radi rodbinske veze svojih članova pleme je primarno ekskluzivno: ono ne samo da ne teži za proširivanjem asimilacijom drugih nesrodnih elemenata, već se šta više od njih ograđuje i prima ih samo izuzetno i uz stanovite uslove u svoju vezu (na pr. udaja, domazeti).⁴³⁾

S obzirom na ovo i na težnju plemena, da zapremi i ispuni jednu posebnu geogr. oblast, plemena mogu biti jača i slabija po broju svojih članova (već prema njihovoj plodnosti i prema veličini i plodovitosti nastavanoga prostora), no neku stanovitu veličinu pleme ipak ne premašuje. Ako se izuzetno neko pleme jako množi ili preraste nastavanu geogr. jedinicu, dolazi do odcjepljenja jednoga dijela ili dijelova, koji postaju zametak novom plemenu ili novim plemenima. Upočetku će još postojati svijest o zajedničkome podrijetlu, no pomalo ta će se svijest izgubiti, a na poprištu su posve različna plemena.

Protivna je moguća pojava slijevanje više susjednih plemena time, da ime jednoga plemena prijede s bilo kojega razloga i na druga plemena ili da više plemena primi koje zajedničko, regionalno ime, što će se desiti osobito onda, ako ta plemena žive u jednoj većoj jasno istaknutoj geogr. oblasti. No u takovu slučaju nemamo pred sobom više jedno pleme, već tvorbu, koju bismo mogli označiti prvim stadijem u stvaranju naroda.

Iz svega se ovoga bez potrebe daljnoga razlaganja vidi, da r a s a i p l e m e ne samo da nijesu dva identična pojma, već su oni šta više posve različiti. Rasa je biologijski pojam, pleme je rodbinska veza. Preostalo bi dakle još, da se razmotri odnos između p l e m e n a i n a r o d a. No da se to učini, trebat će najprije determinirati i pojam »n a r o d«.

(Nastavit će se.)

⁴⁰⁾ Šišić, o. c. str. 204.; Stanojević, o. c. str. 29.

⁴¹⁾ Klaić u svojoj radnji o hrv. plemenima pominje i plemena, kojih je bilo pak nestalo (na pr. Čudomeriči, Svačići), pa slučaj nastanka novoga plemena (Karinjana) diobom prvotnog plemena (Lapčana). Kroz stoljeća su se prema njemu uopće umnožala hrvatska plemena.

⁴²⁾ Tako i St. Stanojević, o. c. str. 38.

⁴³⁾ Neka indijska plemena u N. Americi iskazuju stranima najveću čast time, što ih primaju za svoje članove.

Zusammenfassung: Aehnlich wie in so vielen anderen, selbst den entwickeltsten Kultursprachen besteht auch im kroatischen eine Mehrdeutigkeit der Ausdrücke *Rasse*, *Stamm*, *Volk*, *völkisch*, *Nation*, *Nationalität* u. s. w. und im Zusammenhange damit auch keine einheitliche Auffassung der diesbezüglichen Begriffe, weil bald zwei oder mehr der genannten Ausdrücke synonym zur Bezeichnung ein und desselben Begriffes, bald wieder derselbe Ausdruck zur Bezeichnung verschiedener Begriffe verwendet wird.

Diese Mehrdeutigkeit und Verwechslung der Begriffe und ihrer sprachlichen Bezeichnungen wird nicht nur unangenehm empfunden bei theoretischer Behandlung der einschlägigen Fragen, sondern ist auch geeignet unliebsame Erscheinungen im täglichen Leben zu zeitigen. Diese Umstände veranlassten nun den Verfasser, den Versuch zu unternehmen, sowohl die eingangs erwähnten Begriffe zu klären und gegeneinander abzugrenzen, als auch die für dieselben verschiedentlich gebrauchten kroatischen Ausdrücke eindeutig zu bestimmen.

In dem vorliegenden ersten Teile seines Versuches befasst er sich mit den Begriffen *Rasse* und *Stamm*.

Indem er auf Grund einer kurzen Auseinanderlegung und unter Berufung auf diverse Autoren, ohne den vielen bestehenden Definitionen noch eine weitere hinzufügen zu wollen, die Rasse als eine Gruppe von Menschen mit einem bestimmten erbbedingten Eigenschaftskomplex bezeichnet, stellt er schon jetzt die beiden Begriffe Rasse und Volk (Nation) gegenüber, um zu zeigen, dass dieselben nicht nur nicht identisch seien, sondern als menschliche Gruppen genommen überhaupt nicht zusammengehören. Damit wollte der Verfasser natürlich nicht behaupten, die rassiale Zusammensetzung sei für ein Volk belanglos, sondern würdigt im Gegenteil die Bedeutung des Erbgutes, das ein Volk an körperlichen und geistigen Eigenschaften von den ihn zusammensetzenden Rassen empfangen hat. Im Anschlusse daran gedenkt er auch der auf rassiale Aufbesserung gerichteten Bewegung (z. B. die Aufordnungsbewegung bei den Deutschen, die Immigrationspolitik in den Vereinigten Staaten).

Der *Stamm* ist eine auf Blutsverwandtschaft (nicht im rassischen Sinne) stufenweise von Einzelfamilie über Grossfamilie (*zadruga*, *hiža*) und Sippe (*bratstvo*) aufgebaute menschliche Gemeinschaft. Eine allgemeine, natürliche Erscheinung bei allen Völkern zwecks rechtlicher Sicherung und Regelung der mannigfaltigsten sozialen Beziehungen, verschwand sie bei Völkern auf hoher Entwicklungsstufe, erhielt sich aber selbst in Europa noch bis auf den heutigen Tag bei Völkern (Albanien) oder Volksteilen (Montenegro), wo die patriarchalische Lebensweise noch nicht verschwunden ist.

Wenn auch die Anzahl der Stammesangehörigen und der von einem Stamme bewohnte Raum (*župa*, *Gau*, *Pagus*) sehr variieren kann, so übersteigt dennoch weder die eine noch die andere Grösse einen gewissen Wert.

Ein grösserer Stamm, besonders wenn er seinen natürlichen Raum überwächst, kann sich weiter teilen, mehrere Stämme wieder können durch Annahme eines gemeinsamen Namens miteinander verschmelzen.

Der Unterschied zwischen Rasse und Stamm ist evident. Um aber den Unterschied zwischen Stamm und Volk klarzulegen, muss vorerst dieser zweite Begriff bestimmt werden. Diesen Versuch will der Verfasser im II. Teile seiner Arbeit unternehmen.

(Fortsetzung folgt.)